

tarthat igényt (aminthogy valószínűleg nem is tartott) irodalmi értéklésre, mert csak időtöltésből alkotta egy vidéki társaskör szilveszteri közönségének, hogy kellemes hangulatban lépjen át az új esztendőbe. Így támasztotta fel akaratlanul az a bizonyos „bölcészethallgató” „Anyagi Jenőt”, akit bizony már vastagon belepett a por.

Íme, a könyvtári kutatók sokszor akaratlanul is ráhibáznak valóban megjelent könyvekre, melyekről tulajdonképpen nincs is tudomásuk. Bár feltételezhető az is, hogy az a bizonyos „bölcészethallgató” tényleg az „*Anyagi Jenő*” c. versesregény-paródiát szerette volna forgatni, azonban nem lévén biztos a saját kérésében s nem tudván azt sem, hogy az ilyen természetű és tárgyú művek elsőrendű lelőhelye a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára, mely hivatásának megfelelően gyűjt össze minden magyarországi és magyar vonatkozású sajtóterméket, meglelégedéssel vette a könyvtáros által feléje nyújtott munkát, mert címe hasonlított a kívánt könyv címéhez.

SZEMZŐ PIROSKA.

Az első magyar kantiánus filozófia. Az Országos Széchényi-Könyvtár kéziratára igen fontos tudománytörténelmi dokumentummal gazdagodott 1938 folyamán. Egy, a debreceni kollégiumban 1800—1803-ban tartott filozófiai előadásokról készült jegyzet ez a kézirat. Ezek az iskolai jegyzetek, melyekből a kéziratárnak szép gyűjteménye van, igen érdekes és becses forrásai nemcsak a régi magyar iskola történelmének, közoktatásunk multbeli ismeretének, hanem egyben közműveltségünk multjának, sőt tudománytörténelmünknek. Ezek a kéziratok hűségesen beszámolnak arról, milyen szellemi áramlatok, tudományos felfedezések milyen gyorsan és milyen mértékben hatották át a magyar tudományosság művelőit és terjesztőit, kik abban az időben főként a tanárok voltak, s mennyire terjedtek el az iskolán keresztül a műveltek szélesebb rétegeiben is. Ezek a kéziratok gyakran egyedüli emlékei ezeknek a fontos adatoknak, mert nyomtatott könyv nem mindig számol be róluk. S, az is gyakori eset, hogy egy új szellemi mozgalom csak későbbben jelentkezik a könyvek lapjain, holott már korábban elérte hazánkat is, s ennek idejét csak az iskolai jegyzetekből állapíthatjuk meg, nélkülük nem is tudnánk róla.

Ez a helyzet KANT tanainak magyarországi megjelenése körül is. Mindeddig úgy tudtuk, hogy *magyar nyelven* a kanti filozófia — leszámítva MÁRTON ISTVÁNNAK a kriticismus szellemében írt, de teológiai műveit (1796, 1817) — csak 1817-ben szólal meg, KÖTELES SÁMUEL etikai művében. (Az erkölcsi filozófiának eleji, Maros-Vásárhely.) Addig csak egy latinnyelvű irat jelent meg KANT szellemében, FUCHS

SÁMUEL: *Institutiones Logicae*. Leutschoviae, 1800. Mindkét mű iskolai tankönyv. SIPOS PÁI kéziratban fennmaradt, 1814-ben keletkezett munkája is latinnyelvű. (*Discursiones philosophicae lucubrationis hybernicae*.) Az első KANT-tal foglalkozó művek, ROZGONYI JÓZSEFTŐL, ellenzői voltak filozófiájának, de ezek is latinul jelentek meg. (1792-től kezdve.) Csak híradásunk van róla, hogy NÁNÁSI MIHÁLY máramarosszigeti professzor már 1797-ben követőjeként tanított, de írásban nem maradt fenn tőle semmi.¹

A Széchényi-Könyvtár új szerzeménye most sokkal korábbi időpontra tolja ki a magyar nyelvű kantianizmus kezdetét. A kézirat címe: „T. Lengyel József hajdani Debreczeni volt Professornak — 1800—801—802—803 esztendőekben tartatott Letzkéi a Kant Filozofijája szerint a mint azt a boldogult értette.“ Ezidőszerint tehát ez az ismert legelső magyar nyelvű filozófiai mű, melyet KANT ösztönzött, sőt egyáltalában ez az első magyarországi irat, mely az egész filozófiát KANT szellemében tárgyalja. Ilyenformán rendkívüli tudománytörténelmi forrásértéke van.

A kézirat címe szerint tehát 1800-ban jut a kriticizmus szóhoz a debreceni kollégiumban. Az 52. levél azonban még korábbra helyezi ezt a dátumot, mert ott ez olvasható: „Vége a Logicianak d. 27. Junii 1799.“ Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy LENGYEL JÓZSEF 1798. januárban választatott professzorrá, ezt a határt még korábbra tolhatjuk.

LENGYEL JÓZSEF egyébiránt 1770-ben született, s azonos azzal a debreceni kollégiumi szeniorral, kinek névnapjára CSOKONAI verset írt, s kinek szerepe volt azoknak az eseményeknek előidézésében, melyek következtében CSOKONAIT kicsapták. Több évig külföldi egyetemeken tanult, mielőtt professzor lett. Ezt az állását 1802-ben papsággal cserélte fel SZINNYEI szerint. (VII. 1063.) Így hát vagy a kézirat 1803-as évszáma hibás, mint az 1800-as is, vagy SZINNYEI adata téves. 1821-ben halt meg. Igen kevés munkája jelent meg, filozófiai természetű pedig egy sem. Ez a kézirat sem volt ismeretes eddig.

A rongyolt papírkötésű, a sarkain s elő lapjainak szélein kissé rongált, kvartalakú kézirat több kéztől származó tisztázat és százhetvenkét levelet tartalmaz. Ezek közül az utolsó négy üres. A szöveg, sajnos, mondat közepén marad abban. Címlapja le van tépve, megmaradt csonkján azonban — tollpróbák között — ez olvasható: „Comparentis Debretzini die 29^a Julii 1811.“ A szöveg felosztása és tartalma a következő:

¹ Behyna Gyula: Kant hatása hazai bölcsészetünkre. Figyelő, 1875. A magyar K. irodalmat Gerece állította össze az Acta Comparationis Litterarum Universarum, 1881. máj. 31. sz-ban.

Előre bocsátandó Jegyzések a Philosophiára. (1 r.) A' Logicára való Bé vezetés. (5 r.) Tiszta közönséges Logica. (7 r.) Második Osztály. Emberre alkalmaztatott Logica. (29 r.) Előre való Jegyzések A' Metaphisicáról. (52 r.) Első Osztály. Régibb Metaphisica. Első Rész Ontologia. (54 r.) Második Rész Cosmologia vagy világ Tudomány. (66 r.) Harmadik Rész. Lélek Tudomány. (76 r.) A' Tiszta értelem Criticája. (109 r.) Első Czikkely. Transcendentalis Aesthetica — arrol való értekezés, minek k. az elmében előre meg lenni, hogy valamit az érzősége által magának elő terjeszhessen.. (112 r.) Második Czikkely Transcendentalis Logica — arrol való értekezés, minek kell meg lenni az értelemben előről, hogy az [ma]ganak [me]gfogásokat csinálhasson az elő terjesztett tárgyakról, v. azokat meg gondolhassa. (114 r.) Az Erköltsök Tudományára vagy az Erköltsök Philosophiájára való Bévezetés. (117 r.) Első Rész. Tiszta Moral. (119 r.) Második Rész. Erköltsi Ántropologia. Emberről való Tudomány. (142 r.) Harmadik Rész. Alkalmaztatott Erköltsi Ántropologia. (153 r.)

A kézirat Quart. Hung. 2695. jelzettel osztott be a kéziratár anyagába. Az Árverési Csarnok aukcióján szereztettem meg. Provenien-
ciáját bővebben nem ismerjük.

JOÓ TIBOR.